

TÜRKİYE’DEKİ ÜNİVERSİTELERDE ÇALIŞILMIŞ OLAN SANSÜR KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1990-2020)

Deniz GÜNER¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de eğitim veren yükseköğretim kurumları bünyesindeki enstitülerde hazırlanmış olan sansür konulu lisansüstü tezler türü, enstitü ve ana bilim dallarına göre gruplandırılıp incelenmiştir. Amaç Türkiye’deki üniversitelerde sansür konusunda yapılmış tezlerin incelenerek, alana katkılarının belirlenmesi ve alandaki eksikliklerin giderilmesi adına gelecekteki çalışmalara katkı sağlanmasıdır. Çalışmada istatistiğe dayalı bilgi verme yöntemi tercih edilmemiş, tezlerin kendi alanlarına ve sansür tarihi çalışmalarına katkısı ön planda olacak şekilde bir içerik ve kaynakça analizi yapılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin Veri Tabanı aracılığıyla tespit edilmiş 42 yüksek lisans, 3 doktora ve 1 adet sanatta yeterlik tezi çalışmaya dahil edilmiş, içerisinde sansüre değinilmiş olmasına rağmen tez başlığında “sansür” ifadesi kullanılmayan tezler değerlendirmeye alınmamıştır. Seçilen yıl aralığı ise konuyla ilgili olarak hazırlanmış ilk ve son tezler dikkate alınarak belirlenmiştir. Sansür konulu lisansüstü tezlerin incelendiği bu çalışmada ulaşılan en net sonuçlardan birisi tezlerin ağırlıklı oranının Türkiye’nin sansür geçmişine ışık tutmuş olmasıdır. Evrensel boyutta sansürün incelendiği çok az tez çalışması mevcuttur. Sansür ile ilgili olarak çalışılmış olan lisansüstü tezlerin yarısından fazlası iletişim fakültelerinde hazırlanmış ve çalışmaların çoğunluğu son 10 yıl içerisinde tamamlanmıştır. Bu durum son yıllarda konuya olan ilginin arttığına önemli bir göstergesidir. Çalışmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin önemli bir kısmı sinema (film) sansürü ile ilgilidir. Sinema sansürünü basın sansürü izlemiş, en az değinilen konu ise internet sansürü olmuştur. Son yıllarda kitle iletişiminde önemli bir yer tutan internet ve sosyal medyaya uygulanan sansür konusu henüz yeteri kadar incelenmemiş olması nedeniyle gelecekte bu alandaki çalışmalarda artış olması muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Sansür, Basın, Sinema, Film, Lisansüstü Tezler

Jel Kodu: Y4, Y40, Y9, Y92

EVALUATION ON POSTGRADUATE THESIS ABOUT CENSORSHIP STUDIED IN UNIVERSITIES OF TURKEY (1990-2020)

Abstract

In this study, the postgraduate theses on censorship, prepared in the institutes of the higher education institutions in Turkey, were grouped and analyzed according to the type of thesis, institute and branch of science. It aims to examine the theses on censorship, prepared in different universities of Turkey to determine their contributions to this scope and to eliminate the deficiencies in this to contribute to future work. In the study, method of giving information based on statistics is not preferred, a content and bibliographic analysis was made by prioritising the contribution of theses to their own scope and censorship history studies. Checking via Database of National Thesis of Council of Higher Education 42 master’s, 3 doctorate and 1 thesis of proficiency in art was included in the study, although censorship was mentioned in it, theses that do not use the phrase “censorship” in the title of the thesis were not evaluated. The targeted period was determined by considering the first and last theses prepared on the subject. One of the clearest results reached in this study, in which postgraduate theses on censorship were examined, is that the majority of theses shed light on Turkey’s censorship history. There are very few thesis studies examining censorship in global scope. More than half of the postgraduate theses on censorship were prepared in communication faculties and the majority have been completed within the last 10 years. This indicates that the interest in the subject has increased in recent years. An important part of the postgraduate theses included in the study is about cinema (film) censorship. Cinema censorship was followed by press censorship, and the least studied topic was internet censorship. The censorship on the internet and social media, which have an important place in mass communication in recent years, has not yet been adequately studied, therefore studies in this scope are likely to increase in the future.

Keywords: Censorship, Press, Cinema, Film, Postgraduate Theses

Jel Classification: Y4, Y40, Y9, Y92

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, gunerdeniz1@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1496-0913

1. Giriş

Latince kökenli “Censere” “değerlendirmek”, “hüküm vermek” anlamına gelen ve bu görevi yerine getiren “değerlendiren şahıs” ya da “değerlendirme” anlamına gelen “census” kelimesinden türeyen “sansür” tarihin en eski denetleme yöntemlerinden birisidir. Eski Roma Dönemi’nde nüfustaki değişimleri tespit eden ve halka moral veren memurlara “censor” denirdi. Kelime bu haliyle önce Fransızcaya oradan da Türkçeye geçmiştir (Evrenos, 1999: 87).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde ifade edildiği şekliyle sansür, her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükümet tarafından önceden denetlenmesi anlamına gelmektedir (TDK, 1969). Dar anlamda ise sansür sıkı ve özel bir denetim türüdür bu nedenle her denetleme sansür anlamına gelmez (Öztürk, 2006: 55-56). Denetlemelerin sonucunda yayının okuyucu, izleyici veya dinleyici ile buluşmaması sansürün tam karşılığıdır. Okuyucu, izleyici veya dinleyici ile buluşmuş bir yayının toplatılması, faaliyetine son verilmesi veya ceza alması ise o yayının yasaklanmasıdır. Belirtmek gerekir ki “sansür” ve “yasak” kelimeleri zamanla birbirlerinin yerine kullanılır hale gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da iki kavram birbirinin yerine kullanılmıştır.

İlk çağlarda egemen güç olan din otoriteleri tarafından inancı zedeleyeceği iddiasıyla düşünceye getirilen sansür, zamanla siyasi otoriteler tarafından kendi ideolojilerine zarar verebileceği kaygısıyla ya da toplumsal düzenin sağlanması amacıyla her türlü yayına² uygulanabilir hale gelmiştir. Toplumsal düzenin ihtiyaçları tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Bu durum sansürün konusunun sürekli olarak değiştiği anlamına gelir. Ancak sansürün çerçevesini belirleyen ana etmen daima mevcut otoritenin tehdit algılarıdır. Burada unutulmaması gereken konu bu tehdit algılarının sadece siyasi otoriteyi korumak ile sınırlı olmadığıdır. Zira çocuk ve gençlerin korunması ya da toplumun güvenliğinin sağlanması da sansürün gerekçeleri arasında olabilir. Dolayısıyla bir denetleme yöntemi olarak sansürün gerekliliği tartışmaya açık değildir. Burada tartışılabilir olan tek konu sansürü uygulayan otoritenin bu işi ne kadar titizlikle ve iyi niyetle yaptığıdır.

Belirli zamanlarda basılıp, her çeşit fikir ve haberi topluma ulaştıran tüm yayın ürünlerine basın denir (İnuğur, 2002: 19). Yaygın olarak sansürün uygulama alanı basın ile özdeşleşmiş gibi görülmekte sansür sinemaya, sahne sanatlarına, resim ve heykellere de

---

² Gazete, dergi ve kitapların yanında radyo ve televizyon gibi tüm kitle haberleşme araçlarıyla kamuoyuna sunulan her şey yaygın denir (İnuğur, 2002: 13,14).

uygulanan bir kontrol yöntemidir. Dolayısıyla sansür aracılığıyla sadece düşüncenin kitleye ulaşması denetlenmemektedir, belki de nasıl düşünülmesi gerektiği de idealize edilmeye çalışılmaktadır. Bu bahsettiğimiz durumun en somut hali otosansür uygulamasıyla açıklanabilir. Otosansür, kişinin fikrini bir yayın ya da bir eser ile ortaya koymadan önce (kendini ifade ediş şeklini mevcut otoritenin ideolojisi doğrultusunda ya da oluşabilecek kamuoyu tepkisi karşısında) düzenlemeye çalışmasıdır. Yayın ya da eser sahibi, bu öz düzenleme yoluyla kendisini ve yayını ya da eserini koruma altına almayı hedefler.

Türkiye’de, devletin kaygılarıyla ilintili olarak çeşitli konulardaki kitap, dergi, gazete, bildiri ve benzeri matbualar ile plâk, ses bantları, fotoğraf, kartpostal, resim, film, videobantlar, sahne gösterileri hatta mektuplar bile yasaklanmaya maruz kalmıştır (Habora, 1984: 73).

2. Sansürün Tarihçesi

İletişim kurmanın insanın var olduğu andan itibaren süregeldiği düşünülecek olursa düşüncenin tartışılması ve yargılanmasının tarihi de o kadar eskiye dayanıyor olmalıdır. Ne yazık ki bununla ilgili elimizde pek bir veri yoktur. Bilinen en ünlü ve eski yasaklamalardan biri MÖ 5. yüzyılda Yunanlı filozof Sokrates’in fikirlerinin sansürlenmesini reddetmesi ve sürgüne gitmek yerine zehir içerek idamı tercih etmesidir. Yine bir başka filozof Pisagor ise tanrılara hakaret ettiği gerekçesi ile sürgüne gönderilmiş ve eserleri yakılmıştır (Nalcıoğlu, 2013: 24).

MS ilk yüzyılda Roma İmparatoru Caligula, kadın erkek ilişkisini çağrıştıran şiir ve kitaplarının yazarlarıyla birlikte yakılmaları emrini verirken Homeros’un ünlü “The Odyssey” adlı eserini yasaklatma girişiminde bulunmuştur. MS dördüncü yüzyılda ise Katolik Kilisenin ilk defa resmi bir biçimde yazılı bir eseri yasakladığı görülmektedir. İskenderiye Papaz’ı Arius tarafından yazılmış olan “Thaelia” adlı şiir Hz. İsa’nın yaradılışı ile ilgilidir ve şiirin Hz. İsa’yı yanlış tanıttığı gerekçesiyle Papaz aforoz edilmiştir (Çelik, 2005: 16-17). Orta çağ Engizisyon Mahkemeleri bu ve bunun gibi birçok esere yasaklama uygulamıştır. Orta çağın sonlarına doğru İtalya’da haberciğin ilk örneklerinden olan ve elle yazılarak çoğaltılan haber mektupları papaların girişimiyle çoğunlukla yasaklanmış, bu mektupları yazan dönemin ilk habercileri diye adlandırabileceğimiz kişiler ise idam edilmiştir (Nalcıoğlu, 2013: 24).

İlk laik sansür bürosu ise 1486’da Magonza’da (Almanya) kurulmuştur. Büro ilk defa dini kaygılar olmaksızın hazırlanan “yasaklanmış kitaplar” listesini yayımlamıştır (Baldini,

2000: 77). 1569’da ise Papa V. Pie, papalar ve kardinaller aleyhindeki neşriyatı yasaklamış yine aynı yıllarda “Menanti” adlı haber mektuplarını hazırlayan bir grubun başı olan Anibale Capelo, 1587’de Roma’ya çağrılarak iftirada bulunduğu ve yalan neşriyat yaptığı iddiasıyla elleri ve dili kesilerek cezalandırılmıştır (Ertuğ, 1955: 25).

Sansürün tarihini ele alırken sırasıyla düşünceye (söze), yazılı eserlere, haber kaynaklarının ilk örneklerine (gazete-dergi vb.) uygulanan yasaklamalardan bahsedilir. Oysa ki tarihi çok eskiye dayanan bir sansür çeşidi daha vardır. Sahne sanatlarına uygulanan sansür. Televizyon ve radyo öncesi dönemde geniş kitlelere düşünceyi ulaştıran en etkili araçlardan birisi de tiyatroydu ve tiyatrolar yöneticiler (ve din adamları) tarafından siyasi bir arena olarak görülüyordu. Antik dönemden beri en önemli sahne performansları arasında yer alan tiyatronun halkı etkileme ve halka ulaşma kabiliyeti göz önünde bulundurulduğunda sahnelenen oyunlar arasında, muhakkak ki sansüre maruz kalanlar olmuş olmalıdır. Özellikle Orta çağda tiyatro gösterileri yasaklanmış, tiyatro halka günahı övdüğü, kötü olanı sevdiği için suçlanmış (Sener, 2006: 69-72). Ancak tiyatro gösterilerinin yasaklanması ile ilgili olarak elde edilen net bilgiler Kral VIII. Henry’nin Roma Katolik Kilisesinden ayrılması sonrasında denk gelmektedir. Zira bu dönemde İngiliz tiyatrosunda Katolikliği övücü oyunlar yasaklanırken tiyatro, Papayı aşağılamak ve Protestanlığı övmek için kullanılmaya başlanmıştır. Yaklaşık 200 yıl boyunca İngiltere tiyatrosu sansür ile mücadele ettikten sonra 1737 yılında “The Licensing Act” sansür kanunu ile sansürün dozu daha da artmış ve birçok oyun yasaklanmış hatta tiyatrolar kapatılmıştır. İngiliz tiyatrolarında sansürün baskın olduğu bu dönem 1968 yılına kadar devam etmiştir (Çelik, 2005: 31-40).

Sinema tarihine baktığımızda ilk sansür ile ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte bilinen en eski sansür girişimi Amerika’da Thomas Edison’un 1896 tarihli “The kiss” adlı filmi ile gündeme gelmiştir. Film, müstehcenlik gerekçesi ile çok eleştirilmiş ve yasaklanması uzun süre tartışılmıştır. 1909 senesinde ise filmler gösterilmeden önce denetlenmeye başlamıştır. Tikveş’in “Mukayeseli hukukta ve Türk hukukunda sinema filmlerinin sansürü” adlı kitabına göre sinema tarihinin ilk yasaklanan filmi ise 1909 yılında Fransa’da gösterilen ve idam edilen 5 suçlunun infazını konu alan bir filmidir. Film halkın protestosu üzerine belediye tarafından yasaklanmıştır (Tikveş, 1968: 9). Film endüstrisinin gelişmeye başlaması ile sinemanın düşünceyi yayma ve kitleleri etkileme potansiyeli ya da siyasi gücü hükümetleri sansür yasaları çıkarmaya zorlamıştır.

1930'lara gelindiğinde televizyonun insan hayatına dahil olmasıyla sansür de uygulama alanını genişletmiştir. Öyle ki Warner Bros çizgi film kahramanlarından olan Tweety bile sansürden payını almıştır. Serinin ilk filminde yavru olduğu için tüysüz, pembe ve çıplak olarak çizilmiş bir kuş olan Tweety sonraki bölümlerde sarı ve tüylü olarak görülmüştür (Cohen, 2004: 5). Televizyonlarda gösterilen ve “kurmaca” olarak adlandırılan yayınların tamamı yayımlandıkları ülkelerde farklı denetimlere tabi olmuşlardır. Burada unutulmaması gereken husus televizyonculuk faaliyetinin başlangıçta devlet eliyle gerçekleştiriliyor olması ile bu faaliyet alanında oluşmuş olan tekelciliğin kırılmasının İkinci Dünya Savaşı'ndan (1945) sonraki yıllara denk geldiğidir. Önce radyonun sonrasında televizyonun propaganda gücünü keşfeden devletler, bu alanı kontrol altında tutmanın dışında tamamıyla kendi ideolojik ihtiyaçlarına yönelik kullanmışlardır. Bu ihtiyaçları sadece siyasi ihtiyaçlar olarak düşünmek doğru olmaz. Radyo ve televizyonun çok geniş halk kitlelerine ulaşabilme gücü onun, halkı eğitmek ya da kültürü dizayn etmek aracılığını üstlenmesini de sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında televizyon yayınlarının aksadığı ancak radyo aracılığı ile hükümetlerin propaganda yapmaya devam ettiği ve bu propaganda faaliyetlerinin de zaman zaman sansüre uğradığı bilinmektedir. Ancak düşman bir ülkenin radyo frekanslarına yapılabilecek müdahale olmadığından geriye sadece iki yöntem kalmaktadır. Bunlardan birincisi karşı propaganda ile düşman ülkenin yayını itibarsızlaştırmak ikincisi ise karşıt propaganda yapan radyo kanallarının dinlenmesini yasaklamak. İkincisi çok mümkün görünmemekle birlikte özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman hükümeti bu yöneme başvurmuş ve Alman kanalları dışındaki radyo kanallarının dinlenmesini yasaklamıştır. Bu karara uymayanlar yakalandıklarında vatan haini olarak değerlendirilmiş ve ağır cezalar almışlardır (Çakı, 2020: 255).

3. Türkiye’de Sansür

Türkiye’de sansür tarihi genellikle Meşrutiyet Dönemi ile başlatılır ve Sultan II. Abdülhamit ile ilişkilendirilir. Bunun en önemli nedeni Türkiye’deki haberciliğin, dergi ve gazete benzeri yayın türlerinin bu dönemde yaygınlaşmış olmasıdır. Sanılanın aksine matbaa Osmanlı topraklarına çok geç değil tam vaktinde gelmiştir. Ancak yabancıların ellerinde bulunan bu matbaalarda basılan eserlerin yabancı dillerde olması Türkçe yayıncılığın gelişmesine herhangi bir katkı sağlamamıştır. Osmanlı halkının içerisindeki okur yazar

oranının azlığının da bu alanda bir talep yaratmaması ve çeşitli siyasi nedenler bir araya geldiğinde yerli yayıncılık ancak ilk yerli matbaanın kurulduğu 1727 yılından sonra gelişebilmiştir. Türkçe gazetecilik faaliyetleri doğrudan devletin kontrolünde olduğu için başlangıçta herhangi bir sansür faaliyeti görülmemiştir. Ancak İbrahim Şinasi ve Agâh Efendi adlı iki gazetecinin hazırladığı kısmen muhalif içerikli Tercümân-ı Ahvâl gazetesinin yayınlanmaya başlaması ile basında sansür gündeme gelmiş (Birinci, 1995: 94) 1858 yılında yürürlüğe konan ceza yasasının 138. maddesine³ dayanarak gazetenin “yetkilerini aşarak davrandığı” gerekçesiyle 43. sayısından sonra yayını durdurulmuştur (Nalcioğlu, 2013: 104).

Türkiye’de yasaklandığı düşünülen ilk kitap ise Enderunlu Fazıl’ın Defter-i Aşk adlı eseridir (Birinci, 1995: 94). Kitap müstehcen içeriği nedeniyle yasaklanmıştır. 438 beyitlik bir mesnevi olan Defter-i Aşk’ın 1837’de bir baskı yaptığı bilinmektedir. Sonrasında 1842’de şairinin “Divan” adlı kitabının son bölümünde de yayınlanmıştır (Küçük, 1995: 189). Şairin bir diğer yasaklanan mesnevisi ise Zenannâme’dir (Bardakçı, 2009: 121). Zenannâme de Defter-i Aşk gibi 1837 yılında bir baskı yapmış, nikaha karşı olduğu gerekçesi ile dönemin Dışişleri Bakanı Mustafa Reşid Paşa tarafından toplatılmıştır. Kitabın, 1839’da şairin diğer kitapları olan Hübannâme, Çenginame ve Şevkengiz’le birlikte İstanbul’da yeniden basıldığı görülmektedir (Küçük, 1995: 189). Bu durum yasaklanan kitaplar ile ilgili denetlemelerin belirli bir standart ile yapılmadığını göstermektedir.

Sansürden belki de antik dönemden beri muzdarip olan bir başka tür ise daha önceden de bahsettiğimiz gibi tiyatrodur. Türk tarihinde politik tiyatronun ilk örnekleri arasında “kaba güldürü” olarak da nitelendirilen geleneksel “Karagöz” ve “Ortaoyunu” yer almaktadır. Bir gölge oyunu olan Karagöz ve onun sahne performansı haline getirilmiş bir versiyonu olan Ortaoyunu her ne kadar “güldürü” teması içerisinde değerlendirilse de özünde politik içerik barındıran ve hatta bazen devlet adamlarına ağır sözlerin de söylenebildiği tiyatro türleridir. Bu nedenle özellikle Karagöz gösterilerinin zaman zaman sansürlendiği belirtilse de⁴ elde bununla ilgili kesin bir belge mevcut değildir (And, 2014: 43; Şaşmaz, 2019: 445). Türkiye’de modern manadaki tiyatro sahnesine yapılan ilk sansür, Tanzimat Dönemi’nde görülmektedir.

³ Söz konusu maddede; devletin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanat ve hükümet üyeleri ile saltanatın tebaası olan bir millet aleyhinde gazete, kitap ve muzır evrakın öncelikli olarak zapt edileceği ve suçun cezasına göre matbaanın geçici veya tamamen kapatılmasına karar verilebileceği ve on mecdiye altına kadar da para cezası verilebileceği belirtilmiştir (Arolat, 1978: 280).

⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısında Karagöz oyunlarındaki siyasal ve müstehcen içeriklerin yasaklanması, Karagöz oynatıcılarının kendilerini kontrol etmelerine ve eskiye göre siyasal içeriği daha örtük ve daha az müstehcen ifadeler kullanmalarına neden olmuştur (Öztürk, 2006: 57).

Bu dönemde tiyatro sahnesinde sergilenen ve sansürlenmiş ilk Türkçe oyun Namık Kemal'in "Vatan yahut Silistre" adlı eseridir. Oyunun 1 Nisan 1873'de Gedikpaşa Tiyatrosunda oynanmasından sonra seyircilerin coşkusu sokaklara taşmış, atılan sloganlar ile Sultan Abdülaziz yerine veliaht Murad'ın istendiği belirtilmiştir. Yaşanan bu olay basına yansımış, Namık Kemal sürgüne gönderilmiş, hadiseyi haberleştiren İbret gazetesi 6 Nisan 1873'de kapatılmış, Vatan yahut Silistre oyununun sahnelendiği Gedikpaşa Tiyatrosu çalışanları da tutuklanmıştır (Aydoğan, 2003: 17). Bu sansür sonrasında Vatan yahut Silistre ile içeriği benzeyen pek çok oyunun oynanması yasaklanmıştır. Ahmet Mithat'ın "Çerkes Özdenler" adlı oyunu yine politik kaygılar ile yasaklanmış, oyunun sahnelenmesinden kısa bir süre sonra hiç hesapta yokken Gedikpaşa Tiyatrosu bir gece içerisinde yıkılmıştır (Yılmaz, 2013: 186).

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde tiyatro sahnesi yine gözetim altında olmuş, oyunlar aynen Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi sahneye konulmadan evvel denetlenmiştir. Örneğin yine Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre'si içerisindeki "Padişahım Çok Yaşa!", "Yaşasın Osmanlılar!" ifadeleri çıkartıldıktan sonra sahnelenebilmiştir (Ünlü, 1995: 31). Bu örnekten de anlaşılacağı gibi sansürün konusu iktidarın tehdit algısına göre belirlenmektedir.

Türkiye sinemasının sansür tarihi ise yeteri kadar verinin olmaması nedeniyle net değildir. Türkiye'de ilk defa sinema filminin gösterildiği tarih 1896 yılı olarak kabul edilir. 1896'da Lumière Biraderler kumpanyasının yönetmenlerinden Alexandre Promio (Hürriyet, 2001: 29 Ocak, Tarihi notlar) Türkiye'ye gelip bazı gezi filmleri çekmiştir (Özön, 1964: 113). Aynı yıl Osmanlı sarayında sinemanın tanıtımı Bertrant adlı bir Fransız hokkabazı ya da ressamı tarafından yapılmış (Scognamillo, 1987: 11-12), ilk sinema salonu ise ancak 1908 senesinde açılabilmiştir. Aradaki süreçte filmler İstanbul'da genellikle Beyoğlu semtinde çeşitli salonlarda gösterilmiştir (Özgüç, 1990: 8).

Tarihler 1917'yi gösterdiğinde Türkiye'de tamamıyla yerli olan iki sinema filmi çekilmiştir. "Pençe" ve "Causus" adlarındaki bu filmlerin ortak yönleri Sedat Simavi tarafından çekilmesi, öykülü olması ve gösterime girmesidir (Şener, 1979: 81). Hangi filmin halk önüne çıkan ilk Türk filmi unvanını elinde bulundurduğu bilinmemektedir ancak "Pençe", Beyoğlu Fransız Tiyatrosu'nda ilk gösterimini yapmasının ardından konusu nedeniyle tartışma yaratmıştır. Film müstehcen olduğu gerekçesiyle gazetelerde uzun uzadıya tartışılmış, köşe yazıları filmi utandırıcı bulanlar ve başarılı bulanlar şeklinde ikiye bölünmüştür. Ne yazık ki

filmin herhangi bir kopyasının günümüze ulaşmamış olması bu konuda yorum yapmayı engellemektedir (Özgüç, 1990: 17-18).

Yine kesin olmamakla birlikte Türk sinemasına ilk sansürü işgal kuvvetleri komutanlarından Fransız General Franchete d'Espery uygulamıştır⁵. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanından sinemaya uyarlanan, Ahmet Fehim'in yönettiği 1919 tarihli "Mürebbiye" adlı filmin işgal kuvvetleri tarafından Anadolu'ya dağıtımı yasaklamıştır (Öztürk, 2006: 59-61). Meşrep bir Fransız kadınının hikayesini konu alan film "Fransızları küçük düşürdüğü" gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden hemen önce İcra Vekilleri Heyeti, 29 Mayıs 1923 tarihinde Dahiliye ve Maliye Vekâletlerine gönderdiği tezkereyle yabancılara ait propaganda filmlerinin, Anadolu'da gösterilmelerini sansürlemiştir. Bu belge Ankara hükümetinin sinema alanında uyguladığı ilk sansür belgesi olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2006: 69).

Ali Özuyar'ın, 19 Haziran 1924 tarihli Sinema Yıldızı adlı dergiden yapmış olduğu aktarıma göre Cumhuriyet'in ilanı sonrasında sansürlenilen ilk film Fransız yapımı "La Garçonne" (kızkerkek) adını taşımaktadır. Film İstanbul'da yasaklanmasına rağmen, Ankara'da gösterilmeye devam edince İstanbul'daki gösterimi de serbest bırakılmıştır⁶ (Özuyar: 2008: 120).

Yukarıda kısaca aktardığımız tarihi süreç Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında sansür konusunda yapılan lisansüstü çalışmaların çıkış noktası olmuştur. Diğer bir ifade ile basın, yayın, görsel sanatlar, sinema vb. alanların tümünde etkili bir kontrol mekanizması olan sansür Türkiye'deki akademik konuların arasındaki yerini almıştır.

4. Sansür Konulu Lisansüstü Tezlerin Değerlendirmesi

Çalışmamızda değerlendirmeye alınan sansür konulu⁷ tezlerin 42'si yüksek lisans, 3'ü doktora ve 1'i sanatta yeterlik seviyesindedir. Bağlı oldukları ana bilim dallarına göre lisansüstü tezleri ayırdığımızda 25 farklı ana bilim dalı karşımıza çıkmaktadır. Bu durum

---

⁵Bu konudaki şaibe hakkında detaylı bilgi için bakınız: Serdar Öztürk, "Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler"

⁶ Türkiye'de 1932 yılına kadar sinemalarda gösterilecek filmleri denetleme ve gerektiğinde sansürleme yetkisi her şehirde valiliklere bırakılmıştı.

⁷ Tez adında bir denetleme türü olan "sansür" ifadesi geçen ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yapılan tezler araştırmaya dahil edilmiştir.

sansürün sosyal bilimler içerisindeki disiplinler tarafından geniş bir yelpaze içerisinde irdelendiğini göstermektedir (Tablo: 1).⁸

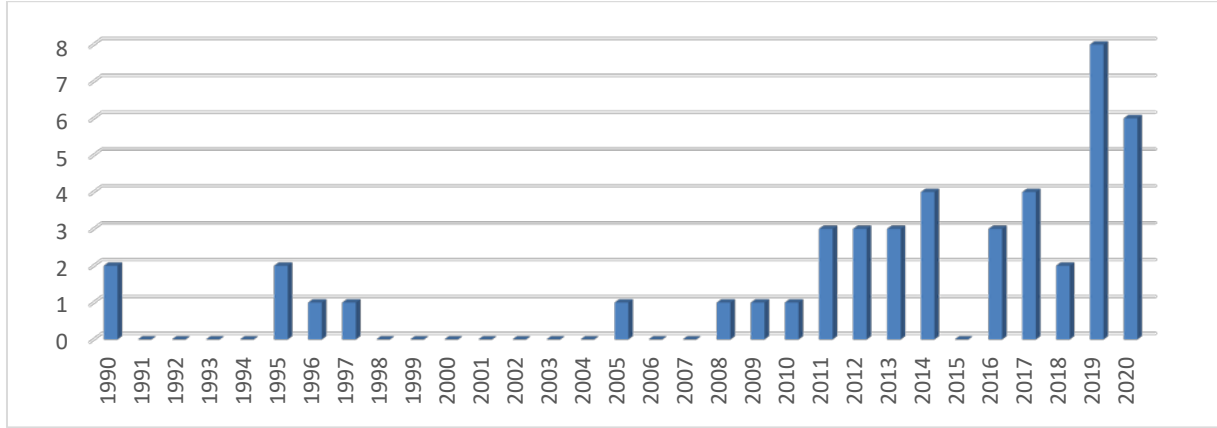
Tablo 1: Sansür Konulu Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımları

Ana Bilim Dah/ Ana Sanat Dah	Lisansüstü Tez Adedi
Radyo Televizyon Sinema ABD/ Radyo Televizyon ve Sinema ABD/ Radyo Televizyon ABD/ Sinema Televizyon ASD	10
Mütercim Tercümanlık ABD/ Çeviribilim ABD	4
Gazetecilik ABD	3
İletişim ABD/ İletişim Bilimleri ABD	3
Tarih ABD	3
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD/ Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD	2
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD	2
Medya ve İletişim Çalışmaları ABD/ Medya ve İletişim Sistemleri ABD	2
Kamu Hukuku ABD	2
Kamu Yönetimi ABD	2
Bilgi ve Belge ABD	1
Felsefe ABD	1
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler ABD	1
Güzel Sanatlar Eğitimi ABD	1
Resim ASD	1
Sanat ve Tasarım ABD	1
Sanat Yönetimi ABD	1
Siyaset Bilimi ABD	1
Sosyal Bilimler ABD	1
Tiyatro ASD	1
Türk Dili ve Edebiyatı ABD	1
ABD Belirtilmemiş	2
Toplam	46

Tablodan da anlaşılacağı gibi konu özellikle İletişim Fakültelerine bağlı bölümlerde daha fazla çalışılmıştır. Ayrıca Türk Dili ve Edebiyatı alanında sadece 1 lisansüstü çalışmanın yapılması da şaşırtıcı bir biçimde dikkat çekmektedir.

Grafik 1: Sansür Konulu Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

⁸ Tablonun anlam ifade edebilmesi için farklı üniversitelerde, benzer başlıklar altında açılan ana bilim/sanat dalları aynı satırda değerlendirilmiştir.

Yukarıdaki dağılımdan da anlaşıldığı gibi sansür konusu, özellikle 2011 yılından itibaren lisansüstü tez olarak daha fazla çalışılmaya başlanmıştır. 2011 yılına kadar olan çalışmaların ana bilim dallarına bakıldığında yoğunluk iletişim fakültelerine aittir. 2011 sonrası sansür konusunu inceleyen ana bilim dallarının çeşitlendiği, dolayısıyla konunun farklı boyutlarının ele alındığı görülmektedir.

Sansür ile ilgili çalışılan ilk 2 tez “Basın Özgürlüğü-Sansür ve Ülkemizdeki Görünümü”, “Film Sansürü ve Belirli Sistemler İçinde Türk Film Sansür Sisteminin Durumu” başlıklarını taşımaktadır. Konuyla ilgili ilk lisansüstü tezler olmaları bakımından önem arz eden bu çalışmalar kendilerinden sonraki lisansüstü tezlere örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

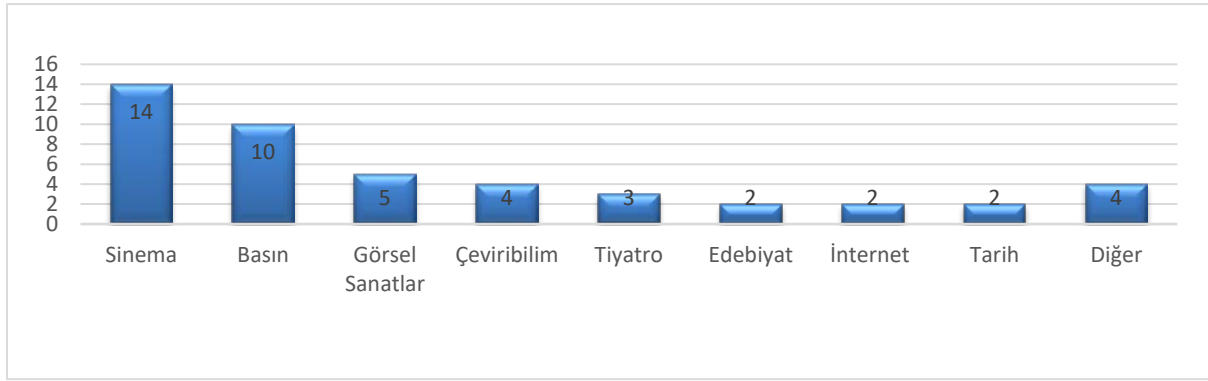
Adında sansür ifadesi geçen sansür konulu tezlerin çalışıldığı üniversitelere baktığımızda 9 lisansüstü tez ile İstanbul Üniversitesi’nin bu konuda en fazla tezin çalışıldığı üniversite olduğunu görmekteyiz. İstanbul Üniversitesi’ni 4 lisansüstü tez ile Marmara Üniversitesi takip ederken, üçüncü sırada 3’er lisansüstü tez ile Dokuz Eylül Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi yer almaktadır.

Tablo 2: Sansür Konulu Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	Sansür Başlıklı Tez Adedi
İstanbul Üniversitesi	9
Marmara Üniversitesi	4
Dokuz Eylül Üniversitesi	3
Gazi Üniversitesi	3
Ankara Üniversitesi	2
Atatürk Üniversitesi	2
Atılım Üniversitesi	2
Hacettepe Üniversitesi	2
İstanbul Bilgi Üniversitesi	2

Sabancı Üniversitesi	2
Yaşar Üniversitesi	2
Akdeniz Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
Çankaya Üniversitesi	1
İstanbul Kültür Üniversitesi	1
Kadir Has Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1
Maltepe Üniversitesi	1
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
Pamukkale Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	1

Grafik 2: Sansür Konulu Tezlerin İçeriklerine Göre Dağılımları

Tezler içerik olarak kategorize edildiğinde sansür konusunun en fazla sinema üzerindeki etkilerinin lisansüstü tez olarak çalışıldığı görülmektedir. Sinemaya yapılan sansür ile ilgili olarak 1990-2000 yılları arasında 14 lisansüstü tez çalışması vardır. Bu tezlerden yalnızca 2’si yurt dışındaki sinema sansürü ile ilgilidir. Bunlar; “Amerikan Film Sansür Yasası Olarak Yapım Yönetmeliği’nin Doğuşu ve 1948 Yılına Kadar Kara Film Üzerindeki Etkisi” başlıklı doktora tezi ve “İran Sinemasında Sansür: Kadın Temsiline Yönelik Çözümleme”, başlıklı yüksek lisans tezidir.

Türkiye’deki sinema sansürü ile ilgili tezlerden 4’ü ise neredeyse aynı başlıkları taşımaktadır. Bunlar⁹ “Film Sansürü ve Belirli Sistemler İçinde Türk Film Sansür Sisteminin Durumu”, “Türkiye’de Sinema Filmleri ve Sansür”, “Türk Sinemasında Sansür”, “Türk Sinemasında Sansür ve Etkileri” adlı tezlerdir. Adı geçen ilk tez 1990 senesinde son tez ise 2013 senesinde tamamlanmıştır. Dolayısıyla Türk sinemasının sansür serüvenini 23 yıl daha

⁹ Tamamlanma yıllarına göre eskiden yeniye doğru.

ileriye taşıma konusunda bir çaba sarf edilmiş olması dikkate değerdir. Tezlerden 3'ü iletişim fakültelerine bağlı bölümlerde hazırlanmışken 1'i (Türk Sinemasında Sansür) kamu yönetimi bölümünde hazırlanmıştır. Bu fark içeriğe belirgin ölçüde yansımış konu farklı bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Sinema kategorisinde değerlendirmeye aldığımız bir tür de belgeseldir. Türkiye'deki belgesel sansürü ile ilgili olarak 2 lisansüstü tez çalışması yapılmış ve her ikisinde de neredeyse aynı örnek incelenmiştir. Bu tezler "Film Festivallerinde Belgeseller ve Sansür: Yeryüzü Aşkın Yüzü Oluncaya Dek ve Bakur" ve "Toplumsal Hafıza, Belgesel, Sansür: Bakur Örneği" başlıklarını taşımaktadır. İlk tez Türkçe ikincisi İngilizce olarak hazırlanmıştır. İlk tezde, "Yeryüzü Aşkın Yüzü Oluncaya Dek" ve "Bakur" adlı belgesel filmler üzerinden Türkiye'de festivallerde uygulanan sansürün olası nedenleri üzerinde durulmuştur. İkinci tezde "Bakur" adlı örnek üzerinden etnik kimlik sorunu bağlamında belgesel, sansür ve hafızanın kesişimselliği üzerine odaklanılmıştır. Dolayısıyla her iki tezde de aynı örnek kullanılmış olmasına rağmen, irdelenen noktanın farklılığı, içerik bakımından özgün iki tez çalışması ortaya koymuştur.

Hatırlatmak gerekir ki sansür sadece esere değil bazen de doğrudan bir kişinin¹⁰ ürünlerinin tümüne ya da bir kısmına uygulanabilmektedir. Dünya sansür tarihi bir yazarın, şairin, düşünürün, gazetecinin ya da yönetmenin "sakıncalı" ilan edilmesinin örnekleriyle doludur. Türk sinema tarihi de bu durumdan elbette payını almıştır ve incelediğimiz lisansüstü tezler içerisinde bu konuda 2 örnek bulunmaktadır. Bunlar "Türk Sinemasında Sansür ve Metin Erksan Örneği", "Yönetmen Olarak Yılmaz Güney Filmlerine Uygulanan Sansür Olgusu" adlı lisansüstü tezlerdir. Her iki tezde de öncelikle Türk sinemasındaki sansür tarihi değerlendirilmiş, konu ile ilgili yasal düzenlemeler aktarılmış ve ardından kendi spesifik konularına giriş yapılmıştır.

Yukarıda yaptığımız gruplamanın dışında kalan ve sinema filmlerine uygulanan sansürünün farklı yönlerini ele alan 4 lisansüstü tez çalışması daha mevcuttur. Bu tezler, "Türk Sinemasında Sansür Konusuna Bir Yaklaşım (Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulunun İşlev ve Etkileri)", "Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik Akımı ve Sansür (1960-1970 Dönemi)", "Sansür Bağlamında Türkiye'de Siyaset ve Sinema İlişkisi", "Sansür ve Özdeşünümsellik: 2008-2015 Yılları Arasında Televizyonda Yayınlanan Filmlerde Sansür Uygulamaları" adlarını taşımaktadır.

¹⁰ Yazar, şair, gazeteci, yönetmen, sanatçı vb.

Sanat, görsel sanatlar ve sansür teması altında ise 5 adet lisansüstü tez çalışılmıştır. Bunlardan “Günümüz Türkiye’inde Görsel Sanatlara Uygulanan Sansür ve Siyasi Göstergeleri: İstanbul’da 2002-2009 Yılları Arasında Gerçekleşen Dört Vakanın Analizi”, “Türkiye’de Plastik Sanatlar Alanında Sansür ve Liberal Sansür Kavramına Marksist Eleştiri Bağlamında Dört Örnek Olay İncelemesi”, “Türkiye’de 2000 Yılından Sonra Heykele Uygulanan Sansür ve Sanatçının Tutumu” adlı tezlerdir. Her 3 tezde gerek konusu gerek özgünlüğü gerekse iktidar sansür ilişkisine ışık tutması bakımından dikkate değerdir. Konuyla ilgili diğer tezler ise “Sanatta Sansür: Tahakküm, Tahammül, Tahrik” ve “Sanata Sansürün Platon’daki Felsefi Nedenleri” başlıklarını taşımaktadır.

Sahne sanatlarından tiyatronun sansür ile ilişkisini inceleyen 3 çalışma bulunmaktadır. Bunlar, “Türk Tiyatrosunda Sansür ve Oto-Sansür Olgusu (1980-1990)”, “Toplumsal ve Tarihsel Boyutlarıyla İngiliz Tiyatrosunda Sansür”, “20 ve 21. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Sansür: Temsiller ve Tepkiler” adlı tezlerdir. “Türk Tiyatrosunda Sansür ve Oto-Sansür Olgusu (1980-1990)”, adlı tez Türk tiyatrosunda sansür konusunu inceleyen tek tez olması bakımından önemlidir. “Toplumsal ve Tarihsel Boyutlarıyla İngiliz Tiyatrosunda Sansür” ve “20 ve 21. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Sansür: Temsiller ve Tepkiler” başlığını taşıyan doktora tezleri ise benzer başlıklar altında olmalarına rağmen konuyu işleyiş bakımından farklı yöntemler belirlemişlerdir. İlk tezde sansür, “nedenlerine” göre tasnif edilirken ikinci tezde “sansüre maruz kalan metin yazarlarının eserleri” üzerinden bir içerik düzenlenmiştir.

Sansürün yoğun olarak uygulandığı bir başka alan da basındır. Basın ve gazetecinin maruz kaldığı sansür lisansüstü tezlerde çeşitli yönleri ile incelenmiştir. Bu kapsamda “basın ve ifade özgürlüğü”, “otosansür”, “basının haber verme hakkı”, “basın, siyaset, sansür ilişkileri”, öne çıkan konulardır. Basın ve gazetecilikte sansür konusunda hazırlanan 10 lisansüstü tez içerisinde sadece “Sansür Kavramı Çerçevesinde İliştirilmiş Gazetecilik” adlı tez konuyu Türkiye’den bağımsız biçimde incelemiştir. Bunun dışında kalan tezler araştırma alanlarını Türkiye ile ilişkilendirmiştir. “12 Eylül 1980 Döneminde Türkiye’de Basın Özgürlüğü ve Sansür”, “12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sansür/Oto-Sansür Uygulamaları”, “Yazılı Basında Sansür ve Oto-Sansür: 28 Şubat Süreci ve AKP İktidarı Dönemi Karşılaştırmalı Analizi”, “Tanzimat Dönemi İstanbul Basımında Sansür” başlıklarını taşıyan tezler Türk basınındaki sansür tarihine katkı sağlamaları bakımından önemlidir.

Sansür konusunda yapılan lisansüstü tez çalışma alanları içerisinde özellikle son yıllarda çeviribilim de yerini almıştır. Bu kapsamda ilki 2011 yılında olmak üzere 4 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır, bunlar “*South Park* Çevirisinde Sansür Üzerine Betimleyici Bir Çalışma”, “Çeviride Sansüre Eleştirel Söylem Çözümlemesi Perspektifinden Bir Bakış: Vaka Çalışması Olarak Grey Wolf’un Türkçe Çevirileri”, “Türkiye’de Çeviri, Müstehcenlik ve Sansür: Popüler Erotik Edebiyat Çevirmeni ve Patronu Olarak Avni İnel”, “Jack Kerouac’ın Yolda Adlı Eserinin Türkçe Çevirilerinde Sansür Üzerine Betimsel ve Karşılaştırmalı Çalışma” adlarını taşımaktadır. Bu çalışmalardan “Çeviride Sansüre Eleştirel Söylem Çözümlemesi Perspektifinden Bir Bakış: Vaka Çalışması Olarak Grey Wolf’un Türkçe Çevirileri” adlı tez Türkiye’deki kitap sansürü tarihine sağladığı katkı bakımından oldukça önemlidir.

Edebiyat ve tarih alanına ise konuyla ilgili olarak 4 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Bunlar, “II. Abdülhamid Dönemi Sansürünün Edebiyattaki Yansımaları”, “II. Abdülhamit Döneminde Kitaplar Üzerinde Sansür Uygulamaları (1876-1900)”, “Iulius-Claudius’lar Dönemi Roma Yazınında Sansür Uygulamaları”, “İşgal Altındaki İstanbul’da Sansür: Tasvîr-i Efkâr Gazetesinin İncelenmesi”, adlı tezlerdir. Türkiye’de sansür tarihi denildiğinde akla ilk gelenlerden birisi olan II. Abdülhamit Dönemi lisansüstü tez çalışmaları içerisinde de yerini almıştır. Belirtmek gerekir ki tezlerin önemli bir kısmında “II. Abdülhamit Dönemi sansür uygulamaları”, kronolojik bir sıra içerisinde aktarılmış ancak çoğunlukla aynı kaynaklardan yapılan alıntılardan öteye gidilememiştir. Dolayısıyla doğrudan II. Abdülhamit Dönemi edebiyat ve kitap sansürü ile ilişkilendirilerek hazırlanan bu tezler önem arz etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye’deki üniversitelerde lisansüstü tez olarak çalışılan sansür olgusu çoğunlukla “Türkiye” örnekleme ile sınırlı olmuştur. “Iulius-Claudius’lar Dönemi Roma Yazınında Sansür Uygulamaları” adlı tez çalışması ise sansür tarihini çok daha erken dönemlere çekmesi açısından bu alanda ezberi bozması yönüyle dikkate değerdir. Tarih başlığı altında değerlendireceğimiz son çalışma ise “İşgal Altındaki İstanbul’da Sansür: Tasvîr-i Efkâr Gazetesinin İncelenmesi” başlıklı tezdur. 1918-1922 yılları arasındaki dönemi inceleyen çalışma Türkiye’de işgal yıllarında yaşanan sansürü detaylı bir biçimde incelemiş ve bu alandaki ciddi bir boşluğu doldurmuştur.

Bilindiği üzere son yıllarda anket çalışması kullanılarak yapılan lisansüstü tezlerin sayılarında dikkate değer bir artış olmuştur. Sansür konusunda anket kullanılarak yapılan 3 lisansüstü tez çalışması mevcuttur. Bunlar, “Erişim Engellenmiştir: Kültürel Değerler,

İnternet Sansürü ve Sivil Katılım Göstergeleri”, “İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (İÜMK) Kullanıcılarının Kitap Yasaklamalarına ve Sansüre Karşı Tutumları” ve “Televizyonda Yayınlanan Filmlerdeki Sansürün İzleyicinin İzleme Motivasyonu Üzerindeki Rolü” adlı lisansüstü tezlerdir. Çalışmalar, katılımcılara sorulan sorular ve araştırmaların sonuçları incelendiğinde kısmen de olsa “Toplumun düzeni mi korunmalıdır yoksa bireyin özgürlüğü mü” sorusuna bir cevap sunması bakımından önemlidir.

İnternet sansürü ile ilgili olarak yapılmış 2 lisansüstü tez çalışması mevcuttur. Bunlardan ilki bir üst paragrafta bahsi geçen “Erişim Engellenmiştir: Kültürel Değerler, İnternet Sansürü ve Sivil Katılım Göstergeleri” ikincisi ise “Medya ve İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Sansürü: Elektronik İletişim Web Sitelerinin İncelenmesi” adlı lisansüstü tezlerdir. İkinci çalışmada araştırmacının kendi ifadesinde de belirtildiği gibi Facebook, Twitter, Youtube, Google, Wikipedia, LinkedIn vb. platformlarda sansürün uygulanış durumu şeffaflık raporu dahilinde ele alınmıştır. İletişim sistemlerinin günden güne elektronik ortamlara taşınmış olması ve sosyal medya aracılığı ile neredeyse internete bağlanabilen her bireyin birer içerik üreticisi haline gelmiş olduğu göz önünde bulundurulacak olursa konu güncel içeriği nedeniyle önem taşımaktadır.

Çalışmamıza dahil ettiğimiz son lisansüstü tezler ise “Pakistan’daki Medya Ortamı ve İzleyicilerin PEMRA’ya Şikayetleri Üzerinden Sansür” ve “Türkiye ve Kuzey Kore Medyalarında Sansür Olgusunun Karşılaştırmalı Analizi” adlarını taşımaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Türkiye’de sansür ile ilgili hazırlanmış olan lisansüstü tezlerin büyük bir çoğunluğunun yerel ölçekli olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmalar literatüre sağladığı katkı bakımından oldukça değerlidir.

“Pakistan’daki Medya Ortamı ve İzleyicilerin PEMRA’ya Şikayetleri Üzerinden Sansür” adlı lisansüstü tez çalışmasında 2015 yılının belirli aylarında Pakistan Elektronik Medya Düzenleme Kurumuna gelen şikayetler değerlendirilerek Pakistan halkının kültürel hassasiyetleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ve benzeri lisansüstü tezlerin sayısının artması sansür olgusuna daha evrensel bir perspektiften bakabilmeyi ve Türkiye’deki sansür ile karşılaştırma yapılabilmesi bakımından önemlidir. “Türkiye ve Kuzey Kore Medyalarında Sansür Olgusunun Karşılaştırmalı Analizi” adlı çalışma ise doğrudan kendi içerisinde iki ülkeyi sansür bağlamında karşılaştırmıştır. Bu iki çalışmanın temel farkı ilkinde halkın sansür talebinin dile getirilmiş olması, ikincisinde ise medyanın haberleri ne şekilde sansürleyerek halka arz ettiğidir. Dikkat çeken bir başka detay ise her iki çalışmanın sahibinin de yabancı

uyruklu olması ve muhtemelen adı geçen ülkelerin dillerine hâkim olmalarının bu çalışmaların doğmasını sağlamış olduğudur.

Çalışmamıza dahil ettiğimiz tezlerin literatür özelliklerini incelediğimizde seçilen konunun ihtiva ettiği döneme veya temaya göre yerli ve yabancı araştırma eserleri, süreli yayınlar ve elektronik kaynaklara atıflar yapıldığını görmekteyiz. Özellikle doğrudan sinema alanındaki sansürü ele alan tez çalışmalarında giriş kısmında veya sansürün tarihçesinin ele alındığı bir bölümde en fazla¹¹, Tayfun Akgüner, Nilgün Abisel, Pertev Bilgen, Atilla Dorsay, Alim Şerif Onaran, Nijat Özön, Ağâh Özgüç, Giovanni Scognamillo, Özkan Tikveş'in yayınlarına atıf yapılmıştır. Basın alanındaki sansürü ele alan tez çalışmalarında ise en fazla, Hıfzı Topuz, Server İskit, M. Nuri İnuğur, Alpay Kabacalı, Orhan Koloğlu ve Gülseren Adaklı'nın yayınları kullanılmıştır. Konu olarak Türkiye'deki sansürü, süreç olarak da Cumhuriyet Dönemi'ni inceleyen tezlerde hatıratların kullanımı oldukça yaygındır. Teknolojinin gelişmesiyle basılı kaynaklarla birlikte elektronik kaynakların kullanımının 2010 senesinden sonra hazırlanmış olan tezlerde yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda en fazla süreli yayınlar, kanunlar, kararnameler ve meclis tutanakları gibi resmî belgelerin internet aracılığı ile elde edildiği görülmektedir.

Kaynakça değerlendirmesi yapılırken dikkat çeken bir başka husus da Türkçe olarak hazırlanan tezlerin neredeyse tamamında yabancı kaynak kullanımının kısıtlılığıdır. Kaynakçalarda nadiren de olsa yer alan yabancı dildeki araştırma eserlerinin de çoğunlukla İngilizce kaynaklar olduğu görülmektedir. Dikkat çekici bir başka husus ise arşiv malzemelerinin birkaç tez dışında hiç kullanılmamış olmasıdır. Sonuç olarak ifade edilebilir ki kaynakça hususunda tezlerin bir kısmı yeteri kadar zengin ve çeşitli olmanın uzağında bulunmaktadır.

5. Sonuç

Türkiye'deki üniversitelerde çalışılmış olan sansür konulu lisansüstü tezler hakkında bir profil oluşturmayı amaçladığımız bu makalede 1990-2020 yılları aralığında Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar ve Lisansüstü Eğitim Enstitülerinde hazırlanmış 46 lisansüstü tez çalışması tespit edilmiştir. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından edinilen bilgiler doğrultusunda enstitü, ana bilim dalı ve kategorileri esas alınarak içerik analizine dayanan bir çalışma ortaya konulmuştur. Tezlerin ana bilim dallarına göre doğrudan

---

¹¹ Yazar isimleri atf alma oranına göre sıralanmıştır.

sıralanmamış olmasının nedeni üniversitelerin neredeyse aynı diyebileceğimiz programlara çoğunlukla yakın ama farklı isimler vermiş olması ile alakalıdır.

Belirtmek gerekir ki değerlendirmeye aldığımız lisansüstü çalışmalar sansür tarihinin farklı yönlerine katkı sağlamaktadır. Bu çeşitlilik değerlendirmemizi zorlaştırmış olsa da Türkiye’de sansür tarihi yazımına ışık tutması bakımından önemlidir. Çalışmaların tamamı değerlendirildiğinde ortaya çıkan en net sonuç yapılan tezlerin önemli bir kısmının Türkiye’nin sansür tarihini aydınlattığı doğrultusundadır.

Sansür ile ilgili yapılan lisansüstü tez çalışmaları içerisinde yoğunluk sinema alanındadır. İkinci sırada ise basın ve gazetecilik alanındaki sansür ile ilgili tez çalışmaları yer almaktadır. Tezlerin içeriklerinde en fazla irdelenen konular: Sansürün sınırlarının nerede başladığı nerede bittiği bunun ortaya konan ürünü (gazete, kitap, film, oyun, resim, heykel vb.), gazeteciyi, yönetmeni, sanatçıyı, oyuncuyu, okuyucu ya da seyirciyi nasıl etkilediği, bireysel hak ve özgürlüklerin bu durumdan nasıl etkilendiği ve ifade özgürlüğüdür.

Tezlerin nitelikleri ile alakalı sayısal bir değerlendirme yaptığımızda şu rakamlar karşımıza çıkmaktadır. İncelemiş olduğumuz tezlerin 32’si Türkiye’deki sansürü çeşitli yönleriyle incelerken 14’ünün konusunun odak noktası Türkiye’deki sansür ile ilgili değildir ve çalışmamıza dahil ettiğimiz 3 doktora tezi de bu grup içerisinde. Tezlerin 35’i Türkçe, 11’i İngilizce olarak hazırlanmıştır. İngilizce olarak hazırlanmış tezlerin 7’sinin konusu Türkiye’deki sansürün çeşitli yönleridir. Yabancı dilde hazırlanan tezlerin kaynakçalarında ağırlıklı olarak yabancı dildeki kaynaklar kullanılmıştır. Türkçe tezlerde ise yabancı dilde kaynak kullanımı oldukça kısıtlıdır.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki sansür tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Yasaklamaya gerek kalmaması için bir çeşit ön yasaklama ya da denetleme faaliyeti olarak niteleyebileceğimiz sansür konusu bütün dünyada akademik camia içerisinde güncelliğini korumaktadır. Türkiye’de bu kapsamda ilk lisansüstü tezler 1990 yılında yapılmış, 2011 yılından itibaren çalışmaların sayısı hızla artmış ve çeşitli ana bilim dallarına yayılarak farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Çağımızın bir iletişim çağı olduğu göz önünde bulundurulacak olursa ve internetin olduğu yerlerin günden güne yaygınlaştığı düşünülürse, bir cihaz ve internet bağlantısı olan herkesin aynı zamanda bir içerik üreticisi haline geldiği günümüzde sansür konusunun daha da popüler hale gelmesi kaçınılmazdır. Özellikle son zamanlarda hükümetlerin sosyal medyayı kontrole alma yönündeki düzenlemelerinin her biri sansüre yeni konular yaratacaktır. Dolayısıyla diyebiliriz ki önümüzdeki yıllarda internet

sansürü pek çok yönü ile akademik çalışmalara konu olabilecek durumdadır. Bunun dışında film sansürü de sinema ve televizyon sektörü var oldukça hayatımızda olmaya devam edecektir ve özellikle yukarıdaki tez çalışmalarında da örneklerini gördüğümüz gibi belli bir konunun, yönetmenin ya da oyuncunun sansürlendiği pek çok çalışmanın yapılması mümkündür. Geriye dönük olarak eksik konulardan bir başkası da Türkiye'deki film sansürünün 1930 senesine kadar yazılmış net bir tarihinin olmamasıdır. Bu alanda tatmin edici bir çalışma yapılabilirse alana güzel bir katkı sağlayacağı kesindir.

Kaynakça

- Arolat, O. S. (1978). Türkiye basın tarihinde 120 yıllık baskı dönemi. *Yurt ve Dünya*, (8), 280-284.
- Aydoğan, B. (2003). Namık Kemal'in Magosa sürgünlüğü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(12), 15-28.
- Baldini, M. (2000). *İletişim Tarihi*, (çev. G. Batuş). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Bardakçı, M. (2009). *Osmanlı'da Seks*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Birinci, A. (1995). Hassas bir mevzuda "başlangıçtan günümüze Türkiye'de basın sansürü" hassasiyetten uzak bir kitap. *Kebikeç*, (1), 91-96.
- Cohen, K. F. (2004). *Forbidden animation: censored cartoons and blacklisted animators in America*. Amerika: MacFarland & Company, Inc., Publishers Jefferson, North Carolina, and London.
- Çakı, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Radyo Yayınlarında Uygulanan Sansürün Propaganda Posterlerine Yansıması. *TRT Akademi*, 5(9), 250-269.
- Çelik, Y. (2005). *Toplumsal ve tarihsel boyutlarıyla İngiliz tiyatrosunda sansür*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.
- Ertuğ, H. R. (1955). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Evrenos, H. (1999). Türk basınında sansür. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (30), 87-94.
- Habora, B. (1984). *Sansür ortak kitap*. Türkiye: Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi.
- Hürriyet, 2001: 29 Ocak, Tarihi notlar.
- İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Küçük, S. (1995). Enderunlu Fazıl. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 188-189.
- Nalcıoğlu, B. U. (2013). *Osmanlı'da muhalif basının oluşumu*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Özgüç, A. (1990). *Başlangıcından bugüne Türk sinemasında ilk'ler*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Özön, N. (1964). *Sinema El Kitabı*. İstanbul: Elif Yayınları Baha Matbaası.

- Öztürk, S. (2006). Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler. *Galatasaray İletişim*, (5), 47-76.
- Özuyar, A. (2008). *Sinemanın Osmanlıca serüveni*. Ankara: De'ki Basım Yayın.
- Tikveş, Ö. (1968). *Mukayeseli hukukta ve Türk hukukunda sinema filmlerinin sansürü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1969). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Şaşmaz, H. (2019). Tanzimat Dönemi'nden 1960'lara Türk tiyatrosunda politik öğeler. *Tykhē Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(7), 443-461.
- Şener, E. (1979). İlk filmlerimiz. *Kurgu*, 1(1), 80-97.
- Şener, S. (2006). *Dünden bugüne tiyatro düşüncesi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ünlü, A. (1995). *Türk Tiyatrosunda sansür ve oto-sansür olgusu (1980-1990)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Ana Sanat Dalı, İzmir.
- Yılmaz, N. (2013). Sur İçi ve Üsküdar'da Batı müziği mekanları. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 2(2013), 183-188.

Ek:1 Türkiye’deki Üniversitelerde Çalışılmış Olan Sansür Konulu Lisansüstü Tezler Listesi

No	Tez Adı	Üniversite	Enstitü/anabilim dalı- ana sanat dalı	Dili	Tarih
1	Basın Özgürlüğü- Sansür ve Ülkemizdeki Görünümü	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Ana Bilim Dalı Belirtilmemiş	Türkçe	1990
2	Film Sansürü ve Belirli Sistemler İçinde Türk Film Sansür Sisteminin Durumu	Marmara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı	Türkçe	1990
3	Türk Sinemasında Sansür Konusuna Bir Yaklaşım (Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulunun İşlev ve Etkileri)	Ankara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı	Türkçe	1995
4	Türk Tiyatrosunda Sansür ve Oto-Sansür Olgusu (1980-1990)	Dokuz Eylül Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tiyatro Ana Sanat Dalı	Türkçe	1995
5	Türkiye’de Sinema Filimleri ve Sansür	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	Türkçe	1996
6	Basının Haber Verme Hakkı ve Sansür	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı	Türkçe	1997
7	Toplumsal ve Tarihsel Boyutlarıyla İngiliz Tiyatrosunda Sansür (Doktora Tezi)	Atatürk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	Türkçe	2005
8	Sansür Kavramı Çerçevesinde İliştirilmiş Gazetecilik	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı	Türkçe	2008
9	Günümüz Türkiye’inde Görsel Sanatlara Uygulanan Sansür ve Siyasi Göstergeleri: İstanbul’da 2002-2009 Yılları Arasında Gerçekleşen Dört Vakanın Analizi	Sabancı Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Ana Bilim Dalı Belirtilmemiş	İngilizce	2009
10	Türk Sinemasında Sansür ve Metin Erksan Örneği	Selçuk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon Ana Bilim Dalı	Türkçe	2010
11	12 Eylül 1980 Döneminde Türkiye’de Basın Özgürlüğü ve Sansür	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Gazetecilik Ana Bilim Dalı	Türkçe	2011
12	“South Park” Çevirisinde Sansür Üzerine Betimleyici Bir Çalışma	Hacettepe Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Çeviribilim Ana Bilim Dalı	İngilizce	2011
13	Türk Sinemasında Sansür	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	Türkçe	2011
14	Amerikan Film Sansür Yasası Olarak Yapım Yönetmeliği’nin	Dokuz Eylül Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü/Sinema Televizyon Ana Sanat	Türkçe	2012

	Doğuşu ve 1948 Yılına Kadar Kara Film Üzerindeki Etkisi (Doktora Tezi)		Dalı		
15	Medya ve Siyaset İlişkisi İçerisinde Türkiye'de Gazetecilik ve Sansür	Kadir Has Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı	Türkçe	2012
16	Erişim Engellenmiştir: Kültürel Değerler, İnternet Sansürü ve Sivil Katılım Göstergeleri	İstanbul Bilgi Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Medya ve İletişim Sistemleri Ana Bilim Dalı	İngilizce	2012
17	Türk Sinemasında Sansür ve Etkileri (Sanatta Yeterlik Tezi)	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sinema Televizyon Ana Sanat Dalı	Türkçe	2013
18	Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik Akımı ve Sansür (1960-1970 Dönemi)	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	Türkçe	2013
19	Sanatta Sansür:Tahakküm, Tahammül, Tahrik	Atatürk Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Resim Ana Sanat Dalı	Türkçe	2013
20	Yönetmen Olarak Yılmaz Güney Filmlerine Uygulanan Sansür Olgusu	Maltepe Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	Türkçe	2014
21	Tutuklu Gazeteciler Kapsamında İfade Özgürlüğü, Sansür ve Otosansür Kavramlarının İncelenmesi	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Gazetecilik Ana Bilim Dalı	Türkçe	2014
22	Çeviride Sansüre Eleştirel Söylem Çözümlemesi Perspektifinden Bir Bakış: Vaka Çalışması Olarak Grey Wolf'un Türkçe Çevirileri	Hacettepe Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalı	İngilizce	2014
23	Yazılı Basında Sansür ve Oto-Sansür: 28 Şubat Süreci ve AKP İktidarı Dönemi Karşılaştırmalı Analizi	İstanbul Bilgi Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Medya ve İletişim Çalışmaları Ana Bilim Dalı	İngilizce	2014
24	Sanatta Sansürün Platon'daki Felsefi Nedenleri	Yıldız Teknik Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Felsefe Ana Bilim Dalı	Türkçe	2016
25	Türkiye'de Çeviri, Müstehcenlik ve Sansür: Popüler Erotik Edebiyat Çevirmeni ve Patronu Olarak Avni İnel	Dokuz Eylül Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalı	İngilizce	2016
26	Pakistan'daki Medya Ortamı ve İzleyicilerin PEMRA'ya Şikayetleri Üzerinden Sansür	Yaşar Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İletişim Anabilim Dalı	İngilizce	2016
27	20 ve 21. Yüzyıl İngiliz Tiyatrosunda Sansür: Temsiller ve Tepkiler (Doktora Tezi)	Ankara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	İngilizce	2017
28	Tanzimat Dönemi İstanbul Basınında	Sakarya Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih	Türkçe	2017

	Sansür		Anabilim Dalı		
29	II. Abdülhamid Dönemi Sansürünün Edebiyattaki Yansımaları	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	Türkçe	2017
30	Film Festivallerinde Belgeseller ve Sansür: Yeryüzü Aşkın Yüzü Oluncaya Dek ve Bakur	Marmara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	Türkçe	2017
31	Medya ve İfade Özgürlüğü Bağlamında İnternet Sansürü: Elektronik İletişim Web Sitelerinin İncelenmesi	Kocaeli Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı	Türkçe	2018
32	12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sansür/Oto-Sansür Uygulamaları	Çankaya Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı	Türkçe	2018
33	Türkiye’de 2000 Yılından Sonra Heykele Uygulanan Sansür ve Sanatçının Tutumu	Akdeniz Üniversitesi	Güzel Sanatlar Enstitüsü/Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	Türkçe	2019
34	İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (İÜMK) Kullanıcılarının Kitap Yasaklamalarına ve Sansüre Karşı Tutumları	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Bilgi ve Belge Ana Bilim Dalı	Türkçe	2019
35	II. Abdülhamid Döneminde Kitaplar Üzerinde Sansür Uygulamaları (1876-1909)	Pamukkale Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı	Türkçe	2019
36	Sansür Bağlamında Türkiye’de Siyaset ve Sinema İlişkisi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	Türkçe	2019
37	Türkiye ve Kuzey Kore Medyalarında Sansür Olgusunun Karşılaştırmalı Analizi	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Gazetecilik Ana Bilim Dalı	Türkçe	2019
38	İfade Özgürlüğü Bağlamında Gazetecilikte Sansür ve Otosansür Araştırması	Yaşar Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/İletişim Ana Bilim Dalı	Türkçe	2019
39	Türkiye’de Plastik Sanatlar Alanında Sansür ve Liberal Sansür Kavramına Marksist Eleştirisi Bağlamında Dört Örnek Olay İncelemesi	İstanbul Kültür Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Sanat Yönetimi Ana Bilim Dalı	Türkçe	2019
40	Sansür ve Özdeşimsellik:	Marmara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo	Türkçe	2019

	2008-2015 Yılları Arasında Televizyonda Yayınlanan Filmlerde Sansür Uygulamaları		Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı		
41	Iulius-Claudius'lar Dönemi Roma Yazınında Sansür Uygulamaları	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı	Türkçe	2020
42	Toplumsal Hafıza, Belgesel, Sansür: Bakur Örneği	Marmara Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	İngilizce	2020
43	İran Sinemasında Sansür: Kadın Temsiline Yönelik Çözümleme	Anadolu Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sinema Televizyon Ana Bilim Dalı	Türkçe	2020
44	Televizyonda Yayınlanan Filmlerdeki Sansürün İzleyicinin İzleme Motivasyonu Üzerindeki Rolü	Atılım Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Ana Bilim Dalı	Türkçe	2020
45	İşgal Altındaki İstanbul'da Sansür: Tasvîr-i Efkâr Gazetesinin İncelenmesi	Sabancı Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı	İngilizce	2020
46	Jack Kerouac'ın Yolda Adlı Eserinin Türkçe Çevirilerinde Sansür Üzerine Betimsel ve Karşılaştırmalı Çalışma	Atılım Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü/Mütercim Tercümanlık Ana Bilim Dalı	İngilizce	2020